

نقش کتابخانه های عمومی در توسعه فرهنگ کتابخوانی

زهرة میر حسینی

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی

مقدمه

جوامع فعالتر در زمینه گردش اطلاعات منجر می شود. در واقع در جوامع پیشرفته، سالها است که توجه به ارتقاء سطح آگاهی و دانش عمومی کلید و رمز پیشرفت محسوب می شود.

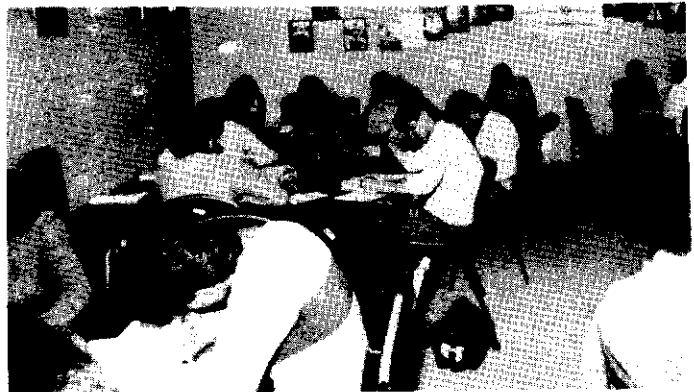
"مراکز اطلاع رسانی در این سیر پیشرفت فرهنگی نقش حساسی بر عهده دارند، زیرا با سه وظیفه عمده روبرو هستند: شناخت نیازها و ارزشهای فرهنگی، تهیه اطلاعات

در جهانی که با بهره گیری از تکنولوژیهای نوین سعی در کسب هر چه بیشتر اطلاعات داشته و ارتقاء سطح دانش توسط کشورهای مختلف، روندی رو به رشد دارد، فراهم آورد اطلاعات مناسب و اطلاع رسانی سریع و به موقع نوعی قدرت و توانایی محسوب می شود. قدرتی که به رشد فرهنگی - اجتماعی و در نتیجه به رشد اقتصادی سیاسی

مناسب با آن نیازها و ارزشها، انتخاب مجرای مناسب برای انتقال اطلاعات به کسانی که بدان نیازمندند. " (۱) پس از انقلاب اسلامی، بخصوص در سالهای اخیر توجه خاصی به شناسایی نیازها و ارزشهای فرهنگی شده است. در زمینه اطلاعات مورد نیاز نیز اقدامات متعددی بعمل می‌آید که امید است این اقدامات هماهنگ شود. ولی در رابطه با مجراهای مناسب انتقال اطلاعات به نیازمندان با اینکه نشستها و سمینارهای متعددی برگزار شد، هنوز اقدامات عملی بسیار محدود است. اصولاً وقتی در جامعه ای ضرورت خواندن احساس شد و شوق دانستن در مردم بیدار گشت، یکی از مجراهای مناسب توزیع اطلاعات و شاید مناسب ترین آنها، شبکه کتابخانه های عمومی در کشور است. "گرد همایی متخصصان در مورد تولید و توزیع کتاب در آسیا که در سال ۱۹۶۶ به وسیله مرکز یونسکو در توکیو برگزار شد توصیه زیر را در رأس توصیه های خود قرار داد: یک طرح جامع برای توسعه کتابخانه ها باید از جانب هر کشور به عنوان بخشی از برنامه کشور برای توسعه اقتصادی و اجتماعی پذیرفته شود. " (۲) در سال ۱۳۴۴ (۱۹۶۷) نیز ایران قانون کتابخانه های عمومی را تصویب کرد تا از طریق آنها دسترسی به اطلاعات برای همگان میسر شود. نقش کتابخانه ها نیز در فراهم آوری و دسترس پذیر ساختن مواد خواندنی و انتشارات جدید بصورت نظام یافته و دائمی است که اهمیت می یابد.

اهداف کتابخانه عمومی

طبق بیانیه یونسکو در سال ۱۹۷۲، کتابخانه عمومی نهادی است که باید امکان خودآموزی و آموزش مداوم را برای

کلیه افراد جامعه فراهم آورد. دستنامه کتابخانه های عمومی اهداف آن را چنین بر می شمارد: " ایجاد فرهنگ، آموزش، اطلاعات، سرگرمی، فرصتهای تحفیفی و ایجاد ارتباط بین مردم و سازمانها و نهادهای جامعه ". (۳) در حقیقت هدف کتابخانه های عمومی توسعه فرهنگی - اجتماعی در سطح ملی است لذا امروزه وجود کتابخانه های عمومی از ضروریات گشته است.

"البته کتابخانه ها از هر نوع که باشد (عمومی)، آموزشگاهی دانشگاهی، ملی، در متن اجتماع، در خدمت هدفهای اجتماعی، سرگرمی، آموزش و اطلاع رسانی مردم عمل می کنند." (۴)

کتابخانه و عادت مطالعه

اهمیت مطالعه یا به عبارتی خواندن به قصد یادگیری و دست یافتن به نکات تازه، بر کسی پوشیده نیست. به طوری که یکی از راههای سنجش پیشرفت جوامع میزان مطالعه و عادت کتابخوانی در بین افراد جامعه است. متأسفانه در اغلب کشورهای در حال توسعه از جمله کشورهای در حال توسعه از جمله کشور ما به علل گوناگون فرهنگ مطالعه و کتابخوانی در بین توده مردم رایج نیست. برای مثال در ایران نخستین چاپخانه فارسی چهار قرن پس از اختراع چاپ، در سال ۱۲۲۷ قمری (۱۸۰۶ م)، دایر می شود، در نتیجه فرهنگ مکتوب نسبت به فرهنگ شفاهی ضعیف تر است، از طرفی عمومی نبودن آموزش و پرورش، هیئتهای حاکم مستبد و حوادث دیگر نیز در این امر دخیل می باشند.

در تاریخ اجتماعی ایران می خوانیم: " حتی در قرون جدید و معاصر هیچوقت کتاب خواندن و مطالعه و تحقیق رنگ عمومی و اجتماعی به خود نگرفت و همیشه هیأت حاکم و سیاستهای استعماری سعی می کرده اند از بی سوادی و بی خبری مردم برای اجرای نقشه های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی خود بهره برداری کنند. در دوره پنجاه ساله حکومت خاندان پهلوی این سیاست کمابیش دوام یافت و مطالعه در مسائل سیاسی و اجتماعی و تحقیق در احزاب و طبقات مختلف اجتماعی و بحث در پیرامون دموکراسی و آزادی گناهی نابخشودنی بود " (۵)

در کسب عادت مطالعه و احساس ضرورت خواندن، عوامل

آشنایی با ادبیات کودکان، روانشناسی کودک، خوشرویی و ادب از خصایص مهم فردی است که در کتابخانه آموزشی می خواهد به عنوان راهنما کودک و نوجوان را به مطالعه تشویق کند. برنامه های بازدید دانش آموزان همراه با معلمین از کتابخانه عمومی نیز بسیار مفید است.

محیط جامعه، تحصیلات فرد، وسایل ارتباط جمعی، بازار کتاب، حکومت، تعداد و عملکرد کتابخانه های عمومی نیز در شکل گیری الگوی مطالعه افراد مؤثرند. این عوامل می توانند ایجاد انگیزه مثبت برای مطالعه و یاددزدگی و عدم رغبت به مطالعه را موجب شوند.

کتابخانه عمومی چه می کند؟

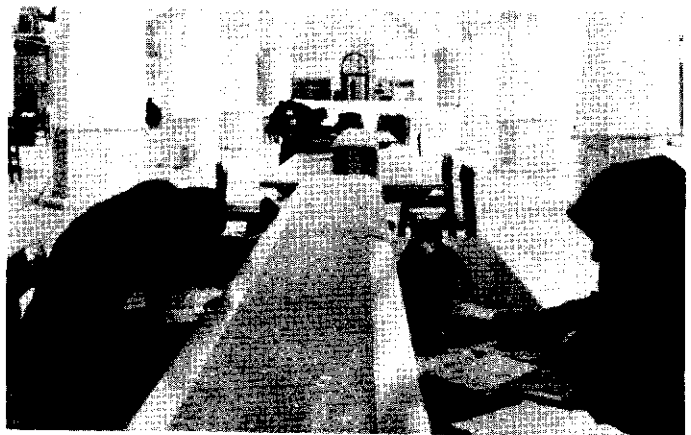
کتابخانه ها کلاً دو نوع خدمات ارائه می دهند: خدمات فنی و خدمات عمومی. خدمات فنی شامل فراهم آوری مواد خواندنی، سازماندهی و آماده سازی مواد برای استفاده است و بیشتر مربوط به جنبه های تخصصی حرفه کتابداری است. خدمات عمومی شامل گردش مواد خواندنی در بین مراجعان، خدمات مرجع، مشاوره و پاسخ به مراجعان، برگزاری سخنرانی، نمایشگاه، نمایش فیلم و خدماتی از این نوع است. در ایران متأسفانه با اینکه حرفه کتابداری بیش از سه دهه عمر دارد، هنوز هم به خدمات عمومی توجه کافی نمی شود و حتی تأکید آموزش کتابداری بیشتر بر مسائل فنی است. در حالیکه در جوامع پیشرفته با کمک گرفتن از تکنولوژی نوین و ایجاد شبکه های اطلاعاتی، فهرست نویسی، انتخاب و سفارش و اصولاً مسائل فنی کتابخانه ها تا حدود بسیار زیادی حل شده و کتابداران فرصت کافی برای ارائه خدمات عمومی به مراجعان را دارند. در نتیجه افراد بیشتری به کتابخانه مراجعه کرده و به مطالعه و کتابخوانی تشویق ترغیب می شوند.

بدیهی است فراهم آوری امکانات سریع تر بازیابی مواد کتابخانه از جمله اطلاعات کتابشناختی کتابها و ارائه تازه های کتابخانه و یا تهیه کتابشناسیها از خدمات ارزشمند کتابداری است، ولی کتابخانه ها باید به نیازها و مسائل جامعه در مرحله اول توجه داشته باشند. در جامعه مانیز فعلی با توجه به آرمانهای انقلاب اسلامی، تلاش کلیه نیروها، حرکت به سوی خود کفایی و استقلال با حفظ ارزشهای اسلامی است.

بسیاری که اغلب نیز بر یکدیگر تأثیر دارند، دخالت می کنند: "خانواده نخستین دنیایی است که کودک به آن وارد می شود... شکل گیری شخصیت، تحت تأثیر خانواده بوده و از انتظارات و توقعات آن فاصله زیادی نمی گیرد... دیدگاهها و طرز تلقی اعضای خانواده در رابطه با یادگیری و آگاهی از دنیای اطراف در پی ریزی عادات مطالعه مؤثرند" (۶) پس از خانواده و مسئله دسترسی به کتاب و یا مواد خواندنی به هر شکل، دوران پیش از مدرسه یعنی کودکستانها در ایجاد عادت خواندن نقش تعیین کننده ای دارند.

اگر کودک از ابتدا با نوشته و تصویر آشنا شود و بتواند ابتدا از طریق کتابهای تصویری، لذت خواندن را حس کند و سپس توسط مربیان آگاه به سوی مطالعه مستقل سوق داده شود، مطالعه کردن به صورت یک عادت مثبت در وی ظهور می کند.

وجود کتابخانه های آموزشی در مرحله بعدی کمک قابل توجهی به شکل گیری الگوی مطالعه و کتابخوانی در نوجوانان می کند، به ویژه اگر کتابدار یا معلم کتابداری دلسوز کتابهای کمک درسی و خواندنیهای مناسب برای گروههای سنی کودکان و نوجوانان را در اختیار وی قرار دهد آشنایی با کتابخانه و فرهنگ مراجعه به کتابخانه می تواند با کتابخانه های آموزشی که دارای تنوع موضوعی و محیطی دلچسب باشند، شکل بگیرد. اداره این گونه کتابخانه ها نیز بسیار مهم است. کتابخانه مدرسه باید در ساعاتی که دانش آموزان بتوانند به راحتی به آن مراجعه کنند، باز بوده و قوانین و مقررات عضویت و امانت باید بسیار سهل و آسان باشد.

این مهم جز با همکاری و همیاری تمام مردم میسر نیست. مشارکت تمام مردم نیز در صورتی میسر است که از سطح مواد و دانش کافی برای برآوردن احتیاجات صنعتی، اقتصادی، کشاورزی و اجتماعی - فرهنگی برخوردار باشند.

خوشبختانه پس از انقلاب، تأکید ویژه ای بر مسائل سوادآموزی شده است به طوری که "طبق نتایج سرشماری جمعیت کشور در سال ۱۳۷۰ میزان باسوادی جمعیت ۶ ساله به بالای کشور به ۷۴ درصد رسیده است." (۷) هر چند که معمولاً آمارهای سرشماری دقیق نیستند ولی به هر جهت نمایانگر این است که بیشتر از نیمی از جمعیت ایران باسواد هستند. از طرفی با وقوع انقلاب و تغییر در نگرش افراد به مسائل کشور و توجه به ریشه یابی مشکلات، مردم ایران بیش از گذشته نیاز به خواندن و مطالعه را حس می کنند. برپایی نمایشگاههای بین المللی کتاب در چند سال اخیر و نمایشگاههای کتاب در سطح ملی در سال جاری و استقبال پر شور مردم از اینگونه نمایشگاهها خود بیانگر این واقعیت است.

متأسفانه مشکلاتی چون قیمت بالای کتابها، مردم عادی و دانشجویان و دانش آموزان را از خرید مستقیم کتابها مأیوس می نماید. اگر این افراد از طریق رسانه های جمعی بدانند که کتابهای مورد نیاز خود را می توانند از طریق کتابخانه های عمومی تأمین نمایند، دیگر از عدم دسترسی از طریق خرید کتاب مأیوس نخواهند شد. البته با تمهیداتی چون استفاده از جلد های کاغذی و تیراژ بالا و حمایت دولت از ناشرین تا حدودی می توانند قیمت کتاب را متعادل نگه دارند.

متأسفانه، مردم ما درباره کتابخانه ها بسیار کم می دانند و این به علت عدم تبلیغ وسیع درباره خدمات کتابخانه ها از سویی و عدم حضور فعال کتابخانه ها از سویی دیگر در جامعه بوده است. اگر در هر محله ای یک کتابخانه عمومی وجود داشته باشد و حضور خود را تبلیغ کند، مردم به آنجا مراجعه کرده نیازهای مطالعاتی خویش را تأمین می کنند، کما اینکه در کشورهای پیشرفته شاهد استفاده وسیع مردم از کتابخانه های عمومی هستیم.

خدمات عمومی کتابخانه

کتابخانه های عمومی قادرند خدمات گوناگونی به سطوح

مختلف جامعه ارائه دهند از جمله: خدمات به کودکان و نوجوانان، خدمات به نوسوادان، خدمات به نابینایان، خدمات به زندانیان، خدمات به دانشجویان و سایر اقشار مردم.

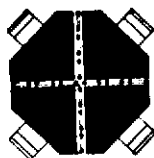
بخش کودکان

یکی از راههای تشویق به کتابخوانی کودکان، استفاده از ادبیات مخصوص ایشان است. ادبیاتی با سبک نگارش ساده و روان، تصاویر هنری و مفهوم، در نظر داشتن دانش پایه گروههای سنی مختلف و موضوعاتی که سعی در ایجاد خلاقیت، سازندگی و رشد کودکان و نوجوانان دارد. این ادبیات از طریق کتابخانه های عمومی برای عموم مردم در سراسر کشور دسترس پذیر می شوند. با اینکه کتابخانه های کانون پرورش فکری کودکان در ایران از سال ۱۳۴۴ بوجود آمده و سعی در گسترش کتابخانه های خویش در سراسر ایران دارد، کمبود کتابخانه ها با توجه به رشد جمعیت محسوس است (۳۵۰ کتابخانه کانون و ۶۰۰ کتابخانه عمومی برای حدود ۶۰ میلیون جمعیت) لذا پیشنهاد می شود که کتابخانه های عمومی در سراسر ایران اقدام به ایجاد بخش کودکان و نوجوانان کنند. زیرا همانطور که اشاره شد کودکی و نوجوانی در شکل گیری شخصیت و کسب عادت مطالعه، دوران بسیار مهمی است. در این بخش باید از رنگهای شاد و دلپذیر، میز و صندلیهای مناسب کودکان و مواد سمعی و بصری بهره جست. در این بخش حتماً باید فضایی برای قصه گوئی و کتاب خوانی و یا برگزاری نمایشهای عروسکی برای کودکان و یا اجرای نمایش توسط کودکان پیش بینی کرد.

بخش نوسوادان

در کشورهای در حال توسعه توجه به گروه کم سواد و نوسواد جامعه نیز امری حیاتی است. زیرا مخارج و نیروی زیادی صرف با سواد کردن این افراد شده است و اگر مواد خواندنی ساده در دسترس این گروهها قرار نگیرد، رجعت به بیسوادی خواهند داشت. پس برای تثبیت سواد و ارتقاء مهارتهای خواندن و نوشتن این گروهها لازم است این افراد را از خدمات کتابخانه عمومی آگاه نمود تا پاسخ بسیاری از سئوالات خویش را از طریق مطالعه دریابند.

نقش کتابخانه های عمومی در توسعه فرهنگ کتابخوانی

برای این منظور کتابهایی با پرداختن به مسائل اجتماعی، ادبیات، هنر، سرگذشت نامه‌ها و ... مناسب هستند. استفاده از خدمات امانی پستی برای ارائه خدمات و توزیع اطلاعات به این گروهها بسیار مفید است.

خدمات دیگر

حمایت از کتابخانه‌های آموزشگاهی بخصوص در مناطقی که کتابخانه‌های مدارس موجود نیست، از خدمات خوب کتابخانه عمومی است، زیرا بیشتر مراجعین به کتابخانه‌های عمومی را نوجوانان ۱۲ سال به بالا تشکیل می‌دهند. اگر کتابخانه‌های عمومی پیوندی با مدارس منطقه خویش ایجاد کنند، بخصوص تماس با مدیران و مربیان تربیتی مدارس، از نیازهای کمک آموزشی مطلع شده و سعی در فراهم آوری آن بنمایند و در ضمن ادبیات مخصوص این گروههای سنی را نیز در نظر داشته باشند، به پیشبرد فرهنگ مطالعه کمک شایان توجهی خواهند کرد. بالعکس مدیران و مربیان نیز باید سعی کنند با کتابخانه‌های عمومی در نزدیکی مدارس خویش ارتباط برقرار کنند. شهرهای بزرگ می‌توانند با کمک گرفتن از کتابخانه‌های شاخه‌ای مناطق و استفاده از کتابخانه‌های سیار برای بزرگسالان و کودکان به توزیع مناسب و دسترس پذیر ساختن مواد خواندنی اقدام نمایند.

شناسایی علایق مطالعاتی مردم از خدمات دیگری است که کتابخانه‌های عمومی می‌توانند انجام دهند. با توجه به آمار امانت کتابها، شناسایی موضوعات مورد توجه در آن محل یا منطقه میسر است، البته صحبت با مراجعان و یادداشت تقاضاها، یا توزیع پرسشنامه‌ها بین مراجعان و آمارگیری نیز لازم است. در این رابطه دست اندرکاران امر کتاب نیز به جز مسئله فروش و شیوه توزیع، می‌توانند به بررسی علایق و مطالعاتی مردم نیز بپردازند. در نمایشگاههای ملی و بین‌المللی فرصت خوبی برای نمونه‌گیری و توزیع پرسشنامه بین افراد است. با طرح سؤالات سنجیده می‌توان به عادات مطالعاتی و موضوعات مورد علاقه آنها پی برد. اگر می‌خواهیم از طریق شبکه کتابخانه‌های عمومی فعال و پویا عادات کتابخوانی را در جامعه ترویج کنیم، باید به سیاست عدم تمرکز، نیز بیندیشیم. کتابخانه‌های مرکزی عمومی هر استان باید دارای اختیارات کافی برای انتخاب و

بیانیه یونسکو در شکل کنونی صریحاً نقش کتابخانه عمومی در ریشه کنی بیسوادی را تأکید نمی‌کند. این نکته بسیار مهم است که تجدید نظری در این مورد بعمل آید. بخش کتابخانه‌های عمومی ایفولد (فدراسیون بین‌المللی انجمنهای کتابداری) یکی از وظایف مهمی که برنامه میان مدت ۱۹۹۲ - ۱۹۹۷ بهعهده دارد، تجدید نظر در بیانیه یونسکو درباره کتابخانه‌های عمومی با تأکید بر مسئله بیسوادی است.^(۸)

برای نوسودان، کتابخانه عمومی حتماً باید به دو نکته زیر توجه کنند:

۱. کتابخانه به صورت مرکز خدمات ارجاعی بین سازمانها و ارگانهای دست اندر کار امر سواد آموزی آموزشهای حرفه‌ای، کاریابی، بیمه، بهداشت و کشاورزی عمل نماید.
۲. اقدام به تهیه اطلاعات مناسب در رابطه با نیازهای این گروهها بنماید که این مورد نیز از دو طریق میسر است.

الف: تهیه کتابهایی با سبک نگارش ساده و روان از جمله دستور العملهای مراکز فنی و حرفه‌ای، یا وزارت کشاورزی، یا نهضت سواد آموزی و ...

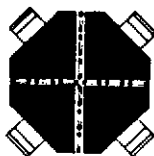
ب: تهیه جزوات، پوسترها، روزنامه‌های دیواری که توسط خود کتابداران تهیه و ساده نویسی شود.

برای آگاهی از نیازهای نوسودان می‌توان اقدام به مصاحبه، مشاهده، صحبت با آموزشیاران یا پرسشنامه نمود و یا به تحقیقاتی که در این زمینه توسط دست اندرکاران شده است مراجعه کرد.

استفاده از کتابخانه‌های عمومی سیار به شکل اتومبیل، صندوق، یا پاکت پستی بخصوص برای روستاییان که اکثر نوسودان و کم سوادان جامعه را تشکیل می‌دهند، اقدام سازنده‌ای است که کتابخانه‌های عمومی باید به آن توجه لازم را بنمایند.

بخش ناتوانان

معلولین جسمی از جمله نابینایان، بیماران، زندانیان، بیماران، و سالمندان هرگروه به نوعی ناتوانی دارند. برای این گروههای جامعه باید فکری کرد و چه چیز بهتر از کتاب که دوست و مونس صمیمی است و می‌تواند اوقات فراغت را پر کرده و پر بار سازد و موجب تسکین و رضایت خاطر شود.

خرید و تهیه منابع کتابخانه و استخدام کتابدار با توجه به اولویتهای موضوعی و احتیاجات مطالعاتی مردم منطقه باشند.

ایجاد خدمات فنی کتابخانه ای ستمرکز نیز کار مفیدی است که از مرکز ارائه می شود. بهتر است این خدمات نیز به صورت کامپیوتری و در نهایت در قالب شبکه کامپیوتری بین کتابخانه های عمومی سراسر کشور برنامه ریزی شود. از طرفی این گونه خدمات فنی از طریق کتابخانه ملی نیز به همه کتابخانه های کشور داده می شود. به روز بودن این گونه خدمات اهمیت دارد.

"یکی از خدمات کتابخانه ها که معمولاً به آن توجه نمی شود حمایت مالی از امر انتشارات است. با وجود اینکه ممکن است هر کتابخانه فقط یک نسخه از کتابی را خریداری نماید ولی اگر در نظر بگیریم که در سطح کشور مثلاً، ۵۰۰ کتابخانه وجود داشته باشد، خرید ۵۰۰ کتاب به منزله تضمینی برای نویسنده است که او را قادر می سازد تصمیم به انتشار کتابش بگیرد و از ورشکست شدن نهراسد." (۹)

گسترش کتابخانه های عمومی در واقع حمایت بیشتر از ناشران و نویسندگان و مترجمین است. وجود وسایل سمعی و بصری مثل تلویزیون، ویدئو، نوارهای کاست موسیقی و ویدئو، کتابهای گویا، کامپیوتر، بازیهای کامپیوتری، نشان دادن اسلاید، فیلم و... بسیار جاذب است و افراد از طریق این وسایل زودتر جذب کتابخانه و کتابخوانی می شوند. گسترش کتابخانه های عمومی باید با پیش بینی تأمین اینگونه وسایل همراه باشد.

فصل کتابخانه های عمومی در توسعه فرهنگ کتابخوانی

در خانمه به نگرش جدیدی که در آستانه قرن بیست و یکم درباره کتابخانه و کتابخوان وجود دارد اشاره می شود: "بنابر تعریف گذشته، کتابخانه چیزی ساکن بود، یک مخزن بود. تأکید جدید بر حرکت است: حرکت ذخیره کتابخانه، و تجدید شدن دائمی موجودی همپای تولید دائماً بیشتر و متنوعتر، حرکت کتابهای مجبوس شده و محدود نشدن آنها به اتاق مطالعه بلکه به گردش در آمدن آنها در میان مردم، حرکت مراکز توزیع و گسترش فعالیت آنها و قرار گرفتن در خط رفع نیازهای خواننده در زندگی روزمره، حرکت کلیه تجهیزات و تشکیلات و استفاده از منابع تمام رسانه های گروهی دیگر به منظور هماهنگ کردن، آسان کردن و طولانی کردن، تماس دائم کتاب و خواننده، و سرانجام حرکت و تجهیز اعضا و مشتریان کتابخانه که دیگر به یک گروه یا طبقه اجتماعی دوستدار کتاب تعلق ندارند بلکه منعکس کننده تغییرات گوناگون جامعه ای هستند که در تقیای تغییر است." (۱۰)

توضیحات:

۱. عباس حری. مروری بر اطلاعات و اطلاع رسانی. تهران: هیات امنای کتابخانه های عمومی، ۱۳۷۲، ص ۵۹.
 ۲. رونالد بارکر؛ رابرت اسکاریت. "عادت به خواندن". ترجمه حسن پستنا. پویش، (بهار ۱۳۶۸): ۱۲۸.
 3. Anne Gervasi and Betty Kay Seibt. Handbook For Small Rural And emerging Libraries. New York: oryx Press; 1988.
 ۴. ماکد جی. ریخ و فلسفه کتابداری. ترجمه اسداله آزاد. مشهد آستان قدس رضوی، ۱۳۶۸، ص ۶۶.
 ۵. مرتضی راوندی. تاریخ اجتماعی ایران. ج ۶. تهران: نشر ناشر، ۱۳۹، ص ۵۲۹.
 ۶. رالف استیگر. راهها: تشوین به مطالعه. ترجمه پروانه سپرده. تهران: هیات امنای کتابخانه های عمومی، ۱۳۷۰، ص ۲۴.
 ۷. سازمان برنامه و بودجه. دفتر امور آموزش و پرورش عمومی و فنی و حرفه ای. بررسی مسائل و ارزیابی عملکرد برنامه های سواد آموزی در ایران. تهران: سازمان برنامه و بودجه. مرکز مدارک اقتصادی - اجتماعی و انتشارات. ۱۳۷۱، ص ۱۱ ب.
 8. Barbor Thomas. Guidelins For Public Libraries Wonking With IlliterCY. Stockholm; 1992. P. 12
 ۹. رالف سی استیگر. پیشین. ص ۱۲۰.
 ۱۰. رونالد بارکر. پیشین. ص ۱۲۷.
- * این مقاله به صورت سخنرانی در هفته کتاب در سمینار روز کتاب کودک و نوجوان ارائه شده است.

